

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ

ਭਾਗ-4

(ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪੱਖ)

ਪਿਛਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦੋ ਅੱਡ-ਅੱਡ 'ਮੰਡਲ' ਹਨ। ਪਰਚਲਤ ਧਰਮ ਵੀ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵੀ ਅਡੋ-ਅਡਰੇ ਹਨ :-

1. ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ 'ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ' ।
2. ਅੰਤ੍ਰੀਵ 'ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ' ।

ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ 'ਮਾਇਕੀ' ਮੰਡਲ ਦੇ ਅਨੇਕ ਵੇਸਾਂ ਵਾਲੇ ਧਰਮਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਬਾਬਤ, ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ, 'ਤ੍ਰੈਗੁਣ' ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ 'ਚੌਥੇ ਪੱਦ' ਦੇ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਗੁਣੇ, ਅਨੁਭਵੀ 'ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ' ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸੂਖਮ ਡੂੰਘੇ ਆਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ 'ਪ੍ਰਚਾਰ' ਦੀ ਬਾਬਤ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਤ੍ਰੀਵ 'ਆਤਮਿਕ' ਮੰਡਲ ਦੀ :-

ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਸੋਝੀ

ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ

ਪੂਰਨ ਨਿਸ਼ਚਾ

ਦਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ

ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸੂਖਮ ਮੰਡਲ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਦੀ 'ਖੇਲ' ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ

ਸੋਝੀ, ਗਿਆਨ, ਸਾਡੀ ਬੁੱਧੀ ਦੀ :—

ਪਕੜ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ

ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ

ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ

ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ

ਅੱਖਰ ਹੀਣ ਹੈ

ਮਨ ਦੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੈ।

ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ, ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਆਤਮਿਕ
ਤਜਰਬੇ (personal spiritual experience) ਨਾਲ ਹੀ :—

ਵਿਚਾਰ

ਸਿਆਣ

ਪਛਾਣ

ਚੀਨਿਆ

ਬੁਝਿਆ

ਸਮਝਿਆ ਜਾਂ

ਸੋਝੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ‘ਬਿਆਨ’, ‘ਗਿਆਨ’, ‘ਸੋਧ’, ‘ਭੇਦ’ ਅਤੇ ‘ਟੋਹ’
ਭੀ:—

ਹੋਰਵੇਂ ਹੈ

ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ

ਅਨੁਭਵੀ ਹੈ

ਚੁੰਬਕੀ ਹੈ

ਬਿਸਮਾਦੀ ਹੈ

ਅਚੱਰਜ ਹੈ

ਮਸਤੀ ਹੈ

‘ਰੁਣ-ਝੁਣ’ ਹੈ

'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਰੂਪ ਹੈ
 'ਪਿਆਰ-ਟੁੰਬਣੀ' ਹੈ
 'ਪ੍ਰਿਮ-ਪਿਆਲਾ' ਹੈ
 'ਜੀਅ-ਦਾਨ' ਹੈ
 'ਚੁਪ-ਪ੍ਰੀਤ' ਹੈ
 'ਆਤਮ ਛੋਹ' ਹੈ
 'ਆਤਮ-ਚਿੰਗਾੜੀ'
 'ਸਬਦ' ਹੈ
 'ਨਾਮ' ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਆਤਮਿਕ 'ਖੇਲ' ਨੂੰ, ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਬਿਆਨਿਆ,
 ਸਮਝਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਫਿਰ ਵੀ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ-ਦਿਲ ਖਿਚਵੇ ਢੰਗ ਨਾਲ,
 ਇਸ ਅਨੁਭਵੀ ਆਤਮਿਕ 'ਖੇਲ' ਦੇ ਬੇਅੰਤ 'ਪੱਖਾਂ', 'ਭੇਦਾਂ', 'ਰੰਗਾਂ' ਨੂੰ
 ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਇਸ਼ਾਰੇ', 'ਟੋਹਾਂ', 'ਸੋਧਾਂ' ਅਤੇ 'ਨੀਸਾਣ'
 ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ :—

ਹਰਿ ਰਸ ਕੇ ਮਾਤੇ ਮਨਿ ਸਦਾ ਅਨੰਦ ॥ (ਪੰਨਾ-377)

ਹਰਿ ਰਸੁ ਪੀਵੈ ਅਲਮਸਤੁ ਮਤਵਾਰਾ ॥ (ਪੰਨਾ-377)

ਰਤਨ ਕੋਠੜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਖਜਾਨੈ ॥ 1 ॥

ਅਚਰਜੁ ਕਿਛੁ ਕਹਣੁ ਨ ਜਾਈ ॥ ਬਸਤੁ ਅਗੋਚਰ ਭਾਈ ॥
(ਪੰਨਾ-883)

ਐਸਾ ਰਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਨਿ ਚਾਖਿਆ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਰਹੇ ਆਘਾਈ ॥
(ਪੰਨਾ-883)

ਗਿਆਨਿ ਰਤਨਿ ਘਟਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਆ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਪਿਆਰੇ ॥
(ਪੰਨਾ-584)

ਅੰਤਰਿ ਪਰਗਾਸੁ ਘਟਿ ਚਾਨਣਾ ਹਰਿ ਲਧਾ ਟੋਲੈ ॥ (ਪੰਨਾ-955)

ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੀ ਤਤ ਅਨੂਪ ॥ ਅਮਲ ਨ ਮਲ ਨ ਛਾਹ ਨਹੀ ਧੂਪ ॥
(ਪੰਨਾ-344)

ਬਾਦਲੁ ਬਿਨੁ ਬਰਖਾ ਹੋਈ ॥ ਜਉ ਤਤੁ ਬਿਚਾਰੈ ਕੋਈ ॥ (ਪੰਨਾ-

657)

ਅਨਹਦ ਝੁਣਕਾਰੇ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰੇ ਸੰਤ ਗੋਸਟਿ ਨਿਤ ਹੋਵੈ ॥
(ਪੰਨਾ-783)

ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਮੋਹਿਓ ਅਚਰਜ ਤਾ ਕੇ ਸ੍ਵਾਦ ॥
(ਪੰਨਾ-1226)

ਸਮੁੰਦੁ ਵਿਰੋਲਿ ਸਰੀਰੁ ਹਮ ਦੇਖਿਆ ਇਕ ਵਸਤੁ ਅਨੂਪ ਦਿਖਾਈ ॥
(ਪੰਨਾ-442)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਭੁੰਚੁ ਮਨ ਮਾਹੀ ॥ ਅਚਰਜ ਸਾਦ ਤਾ ਕੇ ਬਰਨੇ ਨਾ ਜਾਹੀ
॥
(ਪੰਨਾ-742)

ਦੇਖਹੁ ਅਚਰਜੁ ਭਹਿਆ ॥
ਜਿਹ ਠਾਕੁਰ ਕਉ ਸੁਨਤ ਅਗਾਧਿ ਬੋਧਿ ਸੋ ਰਿਦੈ ਗੁਰਿ ਦਇਆ ॥
(ਪੰਨਾ-612)

ਕਿੰਕੁਰੀ ਅਨੂਪ ਵਾਜੈ ॥ ਜੋਗੀਆ ਮਤਵਾਰੋ ਰੇ ॥ (ਪੰਨਾ-886)
ਝਿਮਿ ਝਿਮੇ ਝਿਮਿ ਝਿਮਿ ਵਰਸੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਧਾਰਾ ਰਾਮ ॥ (ਪੰਨਾ-442)
ਹਰਿ ਪ੍ਰੇਮਿ ਕਸਾਈ ਦਿਨਸੁ ਰਾਤਿ ਹਰਿ ਰਤੀ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਚੋਲੇ ॥
(ਪੰਨਾ-642)

ਹਰਿ ਕੀ ਕਥਾ ਅਨਾਹਦ ਬਾਨੀ ॥
ਹੰਸੁ ਹੁਇ ਹੀਰਾ ਲੇਇ ਪਛਾਨੀ ॥ (ਪੰਨਾ-483)

ਸੂਖ ਸਹਿਜ ਆਨੰਦ ਭਵਨ ॥
ਸਾਧਸੰਗਿ ਬੈਸਿ ਗੁਣ ਗਾਵਹਿ ਤਹ ਰੋਗ ਸੋਗ ਨਹੀ ਜਨਮ ਮਰਨ ॥
(ਪੰਨਾ-888)

ਭਾਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮੰਡਲਾਂ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ, ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਉਲਟ ਜਾਂ ਮੁਖਾਲਿਫ (contradictory) ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਕੋ 'ਜੀਵਨ ਰੋਂ' ਦੀ 'ਰਵਾਨਗੀ' ਦੇ : —

ਅੱਡ-ਅੱਡ 'ਪੜਾਓ' ਹਨ
ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ 'ਦਰਜੇ' ਹਨ

ਵਖਰੋ-ਵਖਰੇ 'ਕੰਢੇ' ਹਨ
 ਉਚੇ ਨੀਵੇਂ 'ਲੈਵਲ' (level) ਹਨ
 ਪਰਛਾਂਵੇ (projection) ਹਨ
 ਸਹਾਇਕ ਹਨ।

ਜਦ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਅਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਰਖਾ ਦੁਆਰਾ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿਗਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਇੱਕਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ, ਨਾਲਿਆਂ, ਨਦੀਆਂ, ਦਰਿਆਵਾਂ, ਰਾਹੀਂ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਵਗਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਆਪਣੇ 'ਸ਼ਹੁ-ਸਾਗਰ' ਸਮੁੰਦਰ ਵਲ ਰੁੜ੍ਹਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਲੰਮੇ ਜੀਵਨ-ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ 'ਅੜਿਕਾ' ਪੈ ਜਾਵੇ ਤੇ 'ਜੀਵਨ ਰੌ' ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਵਿਚ 'ਵਿਘਨ' ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਪਾਣੀ ਟੋਇਆਂ, ਛਪੜਾਂ, ਤਲਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕਠਾ ਹੋ ਕੇ, ਸੀਮਤ ਕੰਢਿਆਂ ਵਿਚ ਕੈਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਇਹ ਛੱਪੜ ਵਿਚ 'ਕੈਦ' ਹੋਇਆ ਪਾਣੀ, ਗੰਧਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਗੰਧਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਵਾਯੂ-ਮੰਡਲ (environment) ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਐਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਜੀਵਾਂ' ਦਾ ਹਾਲ ਹੈ। ਜਦ ਤਾਈਂ ਸਾਡੀਆਂ ਰੂਹਾਂ, ਇਲਾਹੀ 'ਜੀਵਨ ਰੌ', 'ਹੁਕਮ' ਦੀ 'ਰਜ਼ਾ', 'ਰਵਾਨਗੀ' ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹੀ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਲੰਮੇ ਤੇ ਬਿਖੜੇ 'ਜੀਵਨ-ਸਫ਼ਰ' ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਉਤਰਾਈਆਂ, ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਤੇ ਕਸ਼ਟ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਫ਼ਰ ਦੀ 'ਰਵਾਨਗੀ' ਵਿਚ, ਹਉਮੈ-ਵੇੜੀਆਂ, ਸਿਆਣਪਾਂ, ਚਤੁਰਾਈਆਂ ਦੇ 'ਅੜਿਕੇ' ਪੈ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਇਹ ਰੂਹਾਂ ਆਪਣੀ ਹੀ ਘੜੀ ਹੋਈ 'ਹਉਮੈ' ਦੀ 'ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰ' ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ 'ਕੈਦ' ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਤ੍ਰੈਗੁਣਾਂ ਦੀ ਮਾਇਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਅੰਦਰ—

'ਜੋ ਮੈ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈ ਪਾਇਆ ਦੋਸੁ ਨ ਦੀਜੈ ਅਵਰ ਜਨਾ ॥'
 (ਪੰਨਾ-433)

'ਆਪਣੈ ਭਾਣੈ ਜੋ ਚਲੈ ਭਾਈ ਵਿਛੁੜਿ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ॥'
 (ਪੰਨਾ-601)

'ਪਲਚਿ ਪਲਚਿ ਸਗਲੀ ਮੁਈ ਝੂਠੈ ਧੰਧੈ ਮੋਹੁ ॥'
 (ਪੰਨਾ-133)

ਵਾਲਾ ਸਾਡਾ ਹਸ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਦ ਸਾਡੀ 'ਜੀਵਨ-ਰੋਂ' ਹਉਮੈ ਰੂਪੀ 'ਛੱਪੜ' ਵਿਚ ਕੈਦ ਹੋ ਕੇ ਗੰਧਲੀ, ਮੈਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਭੀ, 'ਹਉਮੈ' ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੀ ਬਦਬੂ ਨਾਲ, ਗੰਧਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਦਾ ਭੈੜਾ ਅਸਰ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ vibrations ਦੁਆਰਾ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ, ਸੁਖ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਆਪਣੇ 'ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗ' ਦਾ ਜ਼ਹਿਰ ਰੱਬੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਫੈਲਾਉਣ ਦੇ ਅਪਰਾਧੀ ਬਣਦੇ ਹਾਂ।

'ਰੱਬੀ ਰੋਂ' ਦੀ 'ਰਵਾਨਗੀ' ਭਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ, 'ਹਉਮੈ' ਵੇੜੇ ਜੀਵ, ਆਪ ਹੀ 'ਭਲੇ-ਭਲੇਰੇ', 'ਹਉ ਵਿਚ ਸਚਿਆਰੂ' ਬਣ ਕੇ, ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਨੀਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਤੇ 'ਫਤਵੇ' ਲਾਉਣ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਹਉਮੈ-ਵੇੜੇ ਮਨ ਦੀ ਢੀਠਤਾਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ, ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ, ਸਾਡੀ ਮਾਨਸਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਆਤਮਿਕ ਗਿਰਾਵਟ ਤੇ ਗਲਿਆਨਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਪ੍ਰਤੱਖ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹਉ ਵਿਚਿ ਆਇਆ ਹਉ ਵਿਚਿ ਗਇਆ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਜੰਮਿਆ ਹਉ ਵਿਚਿ ਮੁਆ ॥.....

ਹਉ ਵਿਚਿ ਮੁਰਖੁ ਹਉ ਵਿਚਿ ਸਿਆਣਾ ॥

ਮੋਖ ਮੁਕਤਿ ਕੀ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਾ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਮਾਇਆ ਹਉ ਵਿਚਿ ਛਾਇਆ ॥

ਹਉਮੈ ਕਰਿ ਕਰਿ ਜੰਤ ਉਪਾਇਆ ॥

ਹਉਮੈ ਬੂਝੈ ਤਾ ਦਰੁ ਸੂਝੈ ॥

ਗਿਆਨ ਵਿਹੁਣਾ ਕਥਿ ਕਥਿ ਲੂਝੈ ॥

ਪੁਨਾ : ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗੁ ਹੈ ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸੁ ਮਾਹਿ ॥

ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜੇ ਆਪਣੀ ਤਾ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਕਮਾਹਿ ॥ (ਪੰਨਾ-466)

ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮੁਖੀ ਮਾਇਕੀ ਧਰਮ ਦੇ ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅਭਿਆਸ (practice) ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਸਾਡੇ ਮਨ, ਬੁੱਧੀ, ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਹ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਇਤਨੇ ਧਸ, ਵਸ, ਰਸ, ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ

ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਹੀ 'ਸੰਪੂਰਨ ਧਰਮ' ਮੰਨੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਐਨੇ 'ਸੰਤੁਸ਼ਟ' ਤੇ ਮਸਤ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਇਲਾਹੀ ਉੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਅਨੁਭਵੀ ਮੰਡਲ ਦੇ

ਜਾਣਨ

ਸਮਝਨ

ਬੁਝਨ

ਚੀਨਣ

ਸੀਝਨ

ਵਿਚਾਰਨ

ਪਹਿਚਾਨਣ

ਨਿਰਨਾ ਕਰਨ

ਧਿਆਨ ਕਰਨ

ਮਾਨਣ

ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਅਸਮਰਥ, ਅਨਜਾਣ ਤੇ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਾਹਰਮੁਖੀ 'ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ' ਵਾਲੇ ਧਰਮ ਤੋਂ 'ਬਗੈਰ', ਹੋਰ ਕਿਸੇ 'ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ' ਦੇ ਅਨੁਭਵੀ ਉਚੇਰੇ ਆਤਮਿਕ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ :—

ਖਿਆਲ ਹੀ ਨਈਂ

ਲਾਲਸਾ ਹੀ ਨਹੀਂ

ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ

ਫਰਸਤ ਹੀ ਨਹੀਂ

ਚਾਓ ਹੀ ਨਹੀਂ

ਉਮਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ

ਉਦਮ ਹੀ ਨਹੀਂ

ਨਿਸਚਾ ਹੀ ਨਹੀਂ (ਜਾਂ ਓਪਰਾ ਹੈ)

ਹੈਰਾਨੀ ਤੇ ਅਫਸੋਸ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਾਵਜੂਦ :—

ਨਿਤਾ-ਪ੍ਰਤੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ, ਗਾਇਣ, ਕਥਾ ਕਰਦਿਆਂ,

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਉੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਸਬੰਧੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ, ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਿਆਂ, ਸੁਣਦਿਆਂ-ਸੁਣਾਉਂਦਿਆਂ, ਗਿਆਨ ਘੋਟਦਿਆਂ ਭੀ, ਇਹ ਅਣਗਹਿਲੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤੀਵ ਅਨੁਭਵੀ :

ਆਤਮਿਕ ਗੁਣਾਂ

ਆਤਮਿਕ ਹੁਲਾਰੇ

ਆਤਮਿਕ ਉਡਾਰੀਆਂ

‘ਹਰਿ -ਰੰਗ’

‘ਹਰਿ ਰਸ’

‘ਪ੍ਰੇਮ-ਰਸ’

‘ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਲਾ’

‘ਪ੍ਰੇਮ-ਛੋਹ’

‘ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ’

‘ਰੁਣ-ਝੁਣ’

ਬਿਸਮਾਦੀ ਮਸਤੀ

‘ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’

‘ਜੀਵਨ-ਰੌ’

‘ਸਬਦ’

‘ਨਾਮ’

ਆਦਿ ਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲਾਂ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ, ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ
ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ, ‘ਹਉਮੈ’ ਵੇੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਰੁੱਖਾ ਸੁੱਕਾ ਹੋ ਕੇ

‘ਪਲਚਿ ਪਲਚਿ ਸਗਲੀ ਮੁਈ ਝੂਠੈ ਧੰਧੈ ਮੋਹੁ ॥’ (ਪੰਨਾ-133)
ਵਾਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ‘ਗੁਝੇ’ ਭੇਦਾਂ ਵਾਲੇ ‘ਲਫਜ਼ਾਂ’ ਦੇ ਸਹੀ,
ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ, ਅਨੁਭਵੀ, ‘ਤਤ’ ਗਿਆਨ ਵਾਲੇ ‘ਨੁਕਤਿਆਂ’ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ
ਤੇ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ :—

‘ੴ’

‘ਇਕ ਗਲ’

‘ਇਕ ਸਬਦ’

‘ਤਤ ਸਬਦ’

'ਅਨਹਦ ਸਬਦ'
 'ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ'
 'ਏਕਾ ਬਾਣੀ'
 'ਇਕ ਗੁਰੂ'
 'ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ'
 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭੋਜਨ'
 'ਹਰਿ ਜਲ'
 'ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲਾ'
 'ਅਕੱਥ ਕਥਾ'
 'ਰੁਣ-ਝੁਣ'
 'ਸਹਿਜ'
 'ਹੁਕਮ'
 'ਨਾਮ'
 'ਤਤ'

ਆਦਿ, ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕਥਾ, ਆਪਣੀ ਅਲਪ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ, ਅਣਜਾਣੇ ਹੀ,

ਓਪਰੀ ਜਿਹੀ

ਗਲਤ

ਉਲਟ

ਹਾਸੋ ਹੀਣੀ

ਟਾਲਮ-ਟੋਲਾ

ਹੀ ਕਰ ਛਡਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਹੀਰੇ, ਮੋਤੀ, ਮਾਣਕ, ਅਮੋਲਕ
 ਰਤਨਾਂ ਦੇ ਉਪਰ ਹੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ :—

ਮਾਰਗਿ ਮੋਤੀ ਬੀਥਰੇ ਅੰਧਾ ਨਿਕਸਿਓ ਆਇ ॥

ਜੋਤਿ ਬਿਨਾ ਜਗਦੀਸ ਕੀ ਜਗਤੁ ਉਲੰਘੇ ਜਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-1370)

ਅਸੀਂ ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ 'ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ' ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਤੇ ਜਦ ਤਾਂਈਂ 'ਸਾਧ
 ਸੰਗਤਿ' ਤੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੁਆਰਾ, ਇਸ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ 'ਆਤਮਿਕ
 ਮੰਡਲ' ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੁਜਦੇ, ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ,

ਬਾਹਰ ਮੁੱਖੀ ਧਰਮ ਦੇ ਕਰਮ ਕਿਰਿਆ 'ਪਾਲਣੇ' ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ।

ਪਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨੁਕਤੇ ਵਾਲੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਿਰਿਆ ਕਰਮ:—

ਯਤਨ ਹਨ	—	'ਨਤੀਜਾ' ਨਹੀਂ
ਸਾਧਨ ਹਨ	—	'ਪੂਰਨਤਾ' ਨਹੀਂ
ਪੌੜੀਆਂ ਹਨ	—	'ਸਿਖਰ' ਨਹੀਂ
ਯਾਤਰਾ ਹੈ	—	'ਮੰਜ਼ਿਲ' ਨਹੀਂ
ਗਿਆਨ ਹੈ	—	'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨਹੀਂ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ, ਆਸ਼ੇ ਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਫਰਕ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ—

ਬਾਹਰ ਮੁੱਖੀ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ	ਅੰਤੀਵ ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ
ਦਿਮਾਗੀ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।	ਅਨੁਭਵੀ ਖੇਲ ਹੈ।
ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ।	ਅੱਖਰ-ਹੀਣ ਹੈ।
ਬੋਲੀ ਵਾਲਾ ਹੈ।	'ਅਬੋਲ' ਹੈ।
ਸਿਖਿਆ-ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।	ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ 'ਛੋਹ' ਹੈ।
ਬਾਹਰੋਂ ਠੋਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।	ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਉਪਜਦਾ ਹੈ।
ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਟੋਹ ਹੈ।	ਆਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੈ।
ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵਾ ਹੈ।	ਜ਼ਾਹਰਾ-ਜ਼ਹੂਰ ਹੈ।
ਸਮਝਿਆ-ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।	'ਅਨੁਭਵੀ ਸੋਝੀ ਹੈ'
ਅਨੇਕਾਂ ਵੇਸ ਹਨ।	'ਇਕੋ ਇਕ' ਵੇਸ ਹੈ।
ਅਨੇਕਾਂ ਨਾਮ ਹਨ।	ਅ-ਨਾਮ ਹੈ।
ਅਨੇਕ ਚਿੰਤਨ ਹਨ।	ਇਕ ਚਿੰਤਨ ਹੈ।
ਦਿਮਾਗੀ ਵਲਵਲੇ ਹਨ।	ਆਤਮਿਕ ਵਿਸਮਾਦ ਹੈ।
ਵਿਤਕਰੇ ਹਨ।	'ਏਕਤਾ' ਹੈ।
ਅਨੇਕ ਰੰਗ ਹਨ।	ਇਕੋ ਰੰਗ ਹੈ।
ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਹੈ।	ਪਿਆਰ ਹੈ।
ਹਊਮੈਂ ਦਾ 'ਬੋਲ-ਬਾਲਾ' ਹੈ।	ਨਿਮਰਤਾ ਹੈ।
ਸਿਆਣਪ ਹੈ।	ਭੋਲਾ-ਪਨ ਹੈ।
ਘਾਲਨਾਂ ਤੇ ਟੇਕ ਹੈ।	ਗੁਰ-ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਹੈ।

ਬਾਹਰ ਢੂੰਡਣਾ ਹੈ।
 ਸਰੀਰਕ ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ ਹੈ।
 ਉਤਰਾਓ ਚੜ੍ਹਾਓ ਹੈ।
 ਰਸ-ਹੀਣ ਤੇ ਫੋਕੀ ਕਿਰਿਆ ਹੈ।
 ਮੁਰਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ।
 'ਮਾਇਕੀ ਜੀਵਨ' ਹੈ।
 ਦੁਖ ਸੁਖ ਹੈ।
 ਆਵਾ-ਗਵਨ ਹੈ।
 ਪਾਪ-ਪੁੰਨ ਹੈ।
 ਹਉ ਵਿਚ ਸਚਿਆਰੂ ਹੈ।
 ਬਾਹਰਲਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਹੈ।

ਤੁਅੱਸਬ ਹੈ।
 ਵਿਛੋੜਾ ਹੈ।
 ਘਿਰਨਾ ਵਾਲਾ 'ਦੂਰ-ਦੂਰ' ਹੈ।
 ਅਨੇਕ ਮੰਤ੍ਰ ਹਨ।

ਅਨੇਕ ਬਾਣੀਆਂ ਹਨ।
 ਅਨੇਕ ਗੁਰੂ ਹਨ।
 ਅਨੇਕ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਸਾਡੇ ਬਾਹਰ-ਮੁਖੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਬਾਬਤ, ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ, ਧਰਮ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪੱਖ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੇਠਲੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ

ਦੁਹਰਾਉਣ

ਸਮਝਣ

ਦਿੱਸ ਕਰਨ

ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਦੋ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਮੰਡਲ ਹਨ :

1. ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਆਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵੀ ਮੰਡਲ ਤੇ 'ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ' ਬਾਹਰਮੁਖੀ

'ਘਰਿ ਮਹਿ ਸਭ ਕਿਛੁ' ਹੈ।
 'ਅੰਤਰ' ਵਿਰੋਲਣਾ ਹੈ।
 'ਸਹਿਜ' ਹੈ।
 ਮਹਾਂ-ਰਸ ਹੈ।
 'ਜੀਵਨ ਰੋ' ਹੈ।
 ਇਲਾਹੀ ਜੀਵਨ ਹੈ।
 ਸਦਾ ਸੁਖ ਹੈ।
 'ਅਮਰ' ਹੈ।
 ਸਭ ਭਲਾ ਹੀ ਹੈ।
 ਨਿਰੋਲ 'ਸੱਚ' ਹੈ।
 ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਹਰਿ ਜਲ ਨਾਲ
 ਇਸ਼ਨਾਨ ਹੈ।
 ਰਵਾਦਾਰੀ ਹੈ।
 ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਸਦੀਵੀ ਮੇਲ ਹੈ।
 ਆਤਮਿਕ ਖਿੱਚ ਹੈ।
 ਇਕੋ ਮਹਾਂ ਮੰਤ੍ਰ ਹੈ

(wordless word)

'ਏਕਾ ਬਾਣੀ' ਹੈ।
 'ਇਕ ਗੁਰੂ' ਹੈ।
 'ਇਕੋ ਸ਼ਬਦ' ਹੈ।

‘ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ’।

2. ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਧਰਮ, ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ।

3. ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਭੀ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਹਨ।

4. ਮਾਇਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਸਤੀ ਨਹੀਂ। ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ‘ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵਾ’ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ‘ਹਉਮੈ’ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ‘ਕਰਮ-ਬੱਧ’ ਹਾਂ।

‘ਜੋ ਮੈਂ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈਂ ਪਾਇਆ’ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ karmic law ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਾਂ।

5. ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਨਿਰੋਲ :

ਇਲਾਹੀ ‘ਹੁਕਮ’ ਹੈ।

‘ਪ੍ਰਿਮ-ਖੇਲ’ ਹੈ।

‘ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਹੈ।

‘ਸਦਾ ਅੰਨਦ’ ਹੈ।

‘ਮਹਾਂ-ਰਸ’ ਹੈ।

‘ਰੰਗ-ਚਲੂਲਾ’ ਹੈ।

‘ਰੁਣ-ਝੁਣ’ ਹੈ।

‘ਬਿਸਮਾਦੀ ਮਸਤੀ’ ਹੈ।

ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ।

ਮਿਹਰ ਹੈ।

ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ਹੈ।

‘ਸਹਿਜ’ ਹੈ।

‘ਸਬਦ’ ਹੈ।

‘ਨਾਮ’ ਹੈ।

‘ਸੱਚ’ ਹੈ।

ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ‘ਕਵਾਓ’ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਮਾਇਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਜੀ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਭਰ ਕੇ, ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ

‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਅੰਦਰ-ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ, ਪੰਜ-ਤੱਤ ਇਸ ਦੇ ਪਰਚਾਵੇ ਲਈ ਉਪਜਾਏ। ਇਸ ਮਾਇਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਜੂਨੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਅਸਥਾਨ ਦਿਤਾ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਜ ਕੇ, ਹੋਰਨਾਂ ਜੂਨੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਲੱਖਣ :-

1. ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ (unlimited intelligence)
2. ਨਿਰਨਾ ਸ਼ਕਤੀ (discriminating power)
3. ਸੂਖਮ ਭਾਵਨਾ (sensitive feelings)
4. ਖਿਆਲਾਂ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ (freedom of thought and actions)
5. ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ
6. ਇਲਾਹੀ ਮੰਡਲ ਦੀ ਖਿੱਚ

‘ਦਾਤਾਂ ਬਖਸ਼ੀਆਂ’।

ਆਪਣੀ ਖਿਆਲੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਗਲਤ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਇਨਸਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ‘ਕਰਮ-ਬੱਧ’ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਇਲਾਹੀ ‘ਹੁਕਮ’ ਤੋਂ ਦੁਰੇਡੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ‘ਕਰਤੇ’ ਨੂੰ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਿਆ।

ਦਾਤਿ ਪਿਆਰੀ ਵਿਸਰਿਆ ਦਾਤਾਰਾ ॥

ਜਾਣੈ ਨਾਹੀ ਮਰਣੁ ਵਿਚਾਰਾ ॥ (ਪੰਨਾ-676)

ਦੇਂਦੇ ਥਾਵਹੁ ਦਿਤਾ ਚੰਗਾ ਮਨਮੁਖਿ ਐਸਾ ਜਾਣੀਐ ॥ (ਪੰਨਾ-138)

ਕੀਤੇ ਕਉ ਮੇਰੇ ਸੰਮਾਨੇ ਕਰਣਹਾਰੁ ਤ੍ਰਿਣੁ ਜਾਨੈ ॥ (ਪੰਨਾ-613)

ਭਾਗਹੀਣ ਮਨਮੁਖਿ ਨਹੀ ਲੀਆ ਤ੍ਰਿਣੁ ਓਲੈ ਲਾਖੁ ਛੁਪਾਇਆ ॥

(ਪੰਨਾ-880)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨਸਾਨ, ਆਪਣੇ ਹੀ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ, ਦੁਖ-ਸੁਖ ਭੋਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਿਹਰਵਾਨ ਤੇ ਸਦ ਬਖਸ਼ਿੰਦ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਇਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਦੇ ਆਸਰੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਛਡਿਆ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਜੀਵਾਂ ਤੇ ਤਰਸ ਕਰਕੇ, ਆਦਿ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ, ਪੈਗੰਬਰ, ਅਵਤਾਰ,

ਮਹਾਂ-ਪੁਰਖ, ਸੰਤ, ਸਾਧੂ, ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਪਠਾਏ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਭੁੱਲੜ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ 'ਜੀਵਨ-ਸੇਧ' ਦੇ ਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਈ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਤੇ 'ਆਤਮ ਨਿਰਨਾ' ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸਹੀ ਵਰਤਾਓ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਕਰਤੇ ਵੱਲ ਮੁੜ ਉਦਮ ਤੇ ਘਾਲਨਾ ਕਰ ਸਕੀਏ ।

ਇਹ, ਇਲਾਹੀ 'ਮਾਤਾ' 'ਪਿਤਾ' ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਵਜੋਂ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਆਪਣੀ 'ਅੰਸ਼' ਜੀਵਾਂ ਲਈ, ਅਪਾਰ ਡੂੰਘਾ ਪਿਆਰ, ਮਿਹਰ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੋਹਣੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ :—

ਸਦ ਬਖਸ਼ਿੰਦ

ਸਦ ਮਿਹਰਬਾਨ

ਅਤਿ-ਪ੍ਰੀਤਮ

ਪ੍ਰੇਮ-ਪੁਰਖ

ਅਉਗਣ ਕੇ ਨਾ ਚਿਤਾਰੇ

ਮਿਠ ਬੋਲੜਾ।

ਇਸੇ ਇਲਾਹੀ ਪਿਆਰ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼, ਗੁਰ-ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਗੁਪਤ 'ਹੁਕਮ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ :—

1. ਇਲਾਹੀ 'ਕਵਾਓ' ਦੇ ਉਛਾਲ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੀ ਹੈ।
2. ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ ਦੀ 'ਰਵਾਨਗੀ', ਕਾਇਨਾਤ ਦੇ ਜ਼ਰੇ ਜ਼ਰੇ ਵਿਚ ਓਤ-ਪੋਤ ਵਰਤ ਰਹੀ ਹੈ।
3. ਇਸ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਦੇ 'ਜੀਵਨ ਰੌ', 'ਨਾਮ' ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।
4. ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਅਗਵਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ 'ਨਾਲ' ਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਹੈ।
5. ਆਪਣੀ ਅੰਸ਼ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਲਈ ਬੇਅੰਤ ਕੁਦਰਤੀ

ਦਾਤਾਂ ਰਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ।

ਉਪਰਲੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਆਪਣੀ ‘ਅੰਸ਼’, ਜੀਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ, ‘ਮਾਂ’ ‘ਬਾਪ’ ਵਾਲਾ ਨਾਤਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਅਤਿਅੰਤ ਡੂੰਘਾ ‘ਮਾਂ’ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਇਲਾਹੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਹੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ :

‘ਪ੍ਰਿਤਪਾਲਣਾ’

ਸਾਰ ਸੰਭਾਲਨਾ

‘ਲਾਡ ਲਡਾਉਣਾ’

ਖੇਲ ਖਿਲਾਉਣਾ

ਪ੍ਰਫੁਲਤਾ

ਭਲਾਈ

ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ

ਆਤਮਿਕ ਤਰੱਕੀ

ਆਤਮਿਕ ਬਖਸ਼ਿਸ਼

ਗੁਰ-ਪ੍ਰਸਾਦਿ

‘ਨਾਮ-ਦਾਨ’

ਕਲਿਆਣ

ਮੁਕਤੀ

ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇਲਾਹੀ ਮਾਤ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ, ‘ਹਉਮੈ’ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ, ‘ਆਪ ਹੁਦਰੇ’ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਇਲਾਹੀ ‘ਮਾਂ’ ਦੀ ਪਿਆਰੀ ਗੋਦ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ‘ਕਰਮ-ਬੱਧ’ ਹੋ ਕੇ ਦੁਖ-ਸੁਖ ਭੋਗਦੇ ਹਾਂ।

ਫਿਰ ਭੀ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਦ-ਬਖਸ਼ਿੰਦ, ਸਦ-ਮਿਹਰਬਾਨ ਦਾ ਬਿਰਦ ਪਾਲਦਾ ਹੋਇਆ, ਸਾਡੀ ਬੇਮੁਖਤਾ, ਭੁੱਲ ਅਤੇ ਅਵਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਣਡਿਠ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਿਆਰੀ ‘ਅੰਸ਼’ ਜੀਵ ਨੂੰ—

ਮੁੜ-ਮੁੜ ਬਖਸ਼ਦਾ

ਚਰਨ ਸਰਨ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਦਾ

ਪ੍ਰੀਤ-ਡੋਰੀ ਨਾਲ ਖਿਚਦਾ

ਜੀਅ-ਦਾਨ ਬਖਸ਼ਦਾ

ਹੋਇਆ, ਆਪਣੀ ਨਿੱਘੀ ਆਤਮਿਕ ਗੋਦ ਦਾ ਰਸ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਸਾਡੇ ਭੁਲੇ-ਭਟਕੇ, ਬੇਮੁਖ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਹਿਤ, ਆਪਣੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਅਤੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ, ਪੁਰੋਂ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ—

1. ਗੁਰੂਆਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ, ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਆਉਣਾ।
2. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ।
3. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਿਆਣ ਰੂਪ 'ਬਾਣੀਆਂ' ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼।
4. ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਠ, ਕੀਰਤਨ, ਕਥਾ ਆਦਿ।
5. ਅਨੇਕ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ।
6. ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਕਰਮ-ਕ੍ਰਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ।

ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮਿਹਰ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼, ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ, ਪ੍ਰੀਤ, ਪਿਆਰ, ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ।

ਸਾਡੀ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਕਈ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਹਨ — Primary, Middle, High, Graduate ਅਤੇ Post Graduate ਕਲਾਸਾਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਕੋਈ ਟਾਵੇਂ-ਟਾਵੇਂ ਜਾਂ ਵਿਰਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਤਿਅੰਤ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ specialisation course ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ course ਵਿਚ ਪਹਾੜੇ ਯਾਦ ਕਰਨੇ, ਫਾਰਮੂਲਿਆਂ ਦੇ ਰੱਟੇ ਲਾਉਣੇ, ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਖੋਜ (research) ਖੁਦ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਗਿਆਨ ਬਾਰੇ thesis ਲਿਖਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਐਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਮਾਇਕੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਕਈ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘਦੇ ਹਾਂ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਗਿਆਸੂ ਤਾਂ ਪਾਠ, ਪੂਜਾ ਜਾਂ ਬਾਹਰਲੇ ਮਾਇਕੀ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ ਤੇ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਟਕ ਕੇ 'ਸੰਤੁਸ਼ਟ' ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਸੱਚਾ ਜਗਿਆਸੂ ਜਿਸ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਬਾਹਰਲੇ ਕਿਰਿਆ-ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰਮਲ ਆਤਮਾ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਕਿਸੇ ਉਚੇਰੀ ਆਤਮਿਕ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦੀ ਖਿੱਚ ਧੁਖ-ਧੁਖੀ, ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਹ ਉਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਕ 'ਭੁੱਖ' ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਅਤਿ ਤੀਖਣ ਬਿਹਬਲਤਾ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਿਹਬਲਤਾ ਵਾਲੀ ਖੋਜ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ, ਮਹਾਂ-ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—

ਫਿਰਤ ਫਿਰਤ ਭੇਟੇ ਜਨ ਸਾਧੂ ਪੂਰੈ ਗੁਰ ਸਮਝਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-676)

ਕੋਈ ਆਵੈ ਸੰਤੋ ਹਰਿ ਕਾ ਜਨੁ ਸੰਤੋ

ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜਨੁ ਸੰਤੋ ਮੋਹਿ ਮਾਰਗੁ ਦਿਖਲਾਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ-1201)

ਸੇਈ ਪਿਆਰੇ ਮੇਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਿਲਿਆ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਚਿਤ ਆਵੈ ॥

(ਅਰਦਾਸ)

ਸੰਤ ਕੀ ਧੂਰਿ ਮਿਟੇ ਅਘ ਕੋਟ ॥

ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਜਨਮ ਮਰਣ ਤੇ ਛੋਟ ॥੧॥

ਸੰਤ ਦਾ ਦਰਸੁ ਪੂਰਨ ਇਸਨਾਨੁ ॥

ਸੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਜਪੀਐ ਨਾਮੁ ॥ (ਪੰਨਾ-188-89)

ਜਪਿ ਮਨ ਰਾਮ ਨਾਮ ਪਰਗਾਸ ॥

ਹਰਿ ਕੇ ਸੰਤ ਮਿਲਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਲਗਾਨੀ ਵਿਚੇ ਗਿਰਹ ਉਦਾਸ ॥

(ਪੰਨਾ-1295)

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਛੇ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਅੰਦਰ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ, ਹਉਮੈ ਦੇ ਦਾਇਰੇ

ਵਿਚ, ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹਨ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ, ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਸੰਕੇਤਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਿਛਲਿਆਂ ਜਨਮਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਾਲੀਆਂ, ਵਿਰਲੀਆਂ, ਉਤਮ, ਨਿਰਮਲ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ‘ਧਰਮ’ ਦਾ ‘ਗਿਆਨ’ ਤੇ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਭੀ ਹੋਰਵੇਂ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ specialisation course ਵਿਚ ਬਾਹਰਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ thesis ਲਈ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੀ research ਦੁਆਰਾ, ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਖਾਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਇਹ ਨਿਰਮਲ ਰੂਹਾਂ ਬਾਹਰਲੇ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਕਿਸੇ ਉਚੇਰੀ-ਸੁਚੇਰੀ, ਇਲਾਹੀ ‘ਭੁੱਖ’ ‘ਪਿਆਸ’ ਅਤੇ ‘ਕਾਂਖੀ’ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ‘ਖੋਜ’ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਲੱਖਣ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਖੋਜ ਵਿਚ, ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ, ਮਹਾਂ-ਪੁਰਖ ਹੀ ਅਗਵਾਈ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ ਡੂੰਘੀ ਖੋਜ ‘ਆਤਮਿਕ-ਤਤ ਬੇਤੇ’ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਇਥੇ ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਦਿਅਕ ਡਿਗਰੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ—

ਜਿਨਿ ਆਤਮ ਤਤੁ ਨ ਚੀਨਿਆ ॥

ਸਭ ਫੋਕਟ ਧਰਮ ਅਬੀਨਿਆ ॥ (1351)

ਸਭ ਧਰਮ ਫੋਕਟ ਜਾਣ ਸਭ ਕਰਮ ਨਿਹਫਲ ਮਾਣ,
ਬਿਨ ਏਕ ਨਾਮ ਆਧਾਰ ਸਭ ਕਰਮ ਭਰਮ ਵੀਚਾਰ ।

(ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ)

ਹਉ ਹਉ ਕਰਤੇ ਕਰਮ ਰਤ ਤਾ ਕੋ ਭਾਰੁ ਅਫਾਰ ॥

ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਹੀ ਜਉ ਨਾਮ ਸਿਉ ਤਉ ਏਉ ਕਰਮ ਬਿਕਾਰ ॥

(ਗਉੜੀ ਬਾਵਨ ਅੱਖਰੀ ਮ: 5-252)

ਸਮੁੰਦੁ ਵਿਰੋਲਿ ਸਰੀਰੁ ਹਮ ਦੇਖਿਆ ਇਕ ਵਸਤੁ ਅਨੂਪ ਦਿਖਾਈ ॥

(ਪੰਨਾ-442)

ਸਭ ਕਿਛੁ ਘਰ ਮਹਿ ਬਾਹਰਿ ਨਾਹੀ ॥ ਬਾਹਰਿ ਟੋਲੈ ਸੋ ਭਰਮਿ
ਭੁਲਾਹੀ॥

(ਪੰਨਾ-102)

ਅਨਹਦ ਬਾਣੀ ਪੂੰਜੀ ॥ ਸੰਤਨ ਹਥਿ ਰਾਖੀ ਕੂੰਜੀ ॥ (ਪੰਨਾ-893)

ਸੰਤਾ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਰਹੈ ਤਾ ਸਚਿ ਲਗੈ ਪਿਆਰੁ ॥ (ਪੰਨਾ-756)

ਕਰਮ ਧਰਮ ਇਹੁ ਤਤੁ ਗਿਆਨੁ ॥

ਸਾਧਸੰਗਿ ਜਪੀਐ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ॥ (ਪੰਨਾ-866)

ਸਾਡਾ ਗਿਆਨ, ਸਾਡੀ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਸ਼ਕਤੀ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਪਰ ਮਜ਼ੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਇਹ ਬੁੱਧੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਇਲਾਹੀ ਬੁੱਧੀ (Divine Intelligence) ਦੇ 'ਅਕਸ' (reflection) ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਪਦਾਰਥਕ ਖੋਜ (material research) ਵੱਲ ਲਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ 'ਕੇਂਦਰ' ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਅਨਜਾਣ ਜਾਂ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਅਸੀਂ ਉੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਸੁਖਦਾਈ, ਅਸਲ ਇਲਾਹੀ 'ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ' ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—

Our intellectual knowledge can take us, at best, to the outer court yard of Divinity and no further. Only intuitional Divine knowledge can introduce and usher us into Divine Realm. Divine intelligence is the all-in-all, complete, perfect, sublime light and knowledge, from which our little brains derive light and knowledge. Divine intelligence, being the Mother of all- intelligence, is the only knowledge worth learning and acquiring and all other knowledge will follow by reflection.

ਇਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ : —

‘ਸਾਡਾ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਤਮਿਕ ਦਾਇਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਵਿਹੜੇ ਤਾਈਂ ਸਾਨੂੰ ਪੁਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਨਹੀਂ। ਸਿਰਫ ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਝਲਕਾਰੇ ਵਜ ਸਕਦੇ ਹਨ।

‘ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ’ ਹੀ ਪੂਰਨ ‘ਤਤ-ਗਿਆਨ’ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਕਸ ਅਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਡੀ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ‘ਤਤ-ਗਿਆਨ’ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨਾਂ ਦੀ ‘ਮਾਂ’ ਹੈ। ਏਸੇ ‘ਤਤ-ਗਿਆਨ’ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋਰ ਪਦਾਰਥਿਕ ਗਿਆਨਾਂ ਨੂੰ ਰੌਸ਼ਨੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।’

ਇਹ ਬਾਹਰ ਮੁੱਖੀ ਗਿਆਨ ਸਾਡੀ ‘ਹਉਮੈ’ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਦੀ ਰੰਗਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ‘ਦਵੈਤ ਦਾ ਟਾਕਰਾ’ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਰੁੱਖਾ, ਸੁੱਖਾ, ਈਰਖਾ, ਦਵੈਤ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਕਾਮ, ਕਰੋਧ, ਹੰਕਾਰ ਆਦਿ ਨੀਵੇਂ ਅੰਗੁਣਾਂ ਦੇ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ (low passions) ਗਲਤਾਨ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਜੇ ਅਸੀਂ ‘ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ’ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਰੰਗਤ ਚੜੇਗੀ ਅਤੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋਣਗੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ ।

ਬਾਹਰੀ ਗਿਆਨ

ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬਾਹਰੋਂ ਅਸਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਜਾਂ ਦੇਖ-ਸੁਣ, ਪੜ੍ਹ-ਸੋਚ ਕੇ ਬਾਹਰਲੇ ਅਸਰ ਕਬੂਲਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਬਾਹਰਲਾ ਗਿਆਨ ਸਾਨੂੰ ਸਿਰਫ ਮਾਇਕੀ ਦੁਨੀਆਂ, ‘ਤ੍ਰੈਗੁਣਾਂ’ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਤ੍ਰੈਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਬੇਅੰਤ ਅਖਰੀ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਖੋਜ ਵਿਚ, ਰੁਝੇ ਹਾਂ ਤੇ ‘ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ’ ਆਤਮਿਕ ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਕੋਰੇ ਜਾਂ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਦੁਖਦਾਈ ਅਤੇ ਅਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਨੂੰ ਐਸੀ ਆਤਮਿਕ ਸੰਗਤਿ ਦੀ ਅਤਿਅੰਤ ਲੋੜ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ‘ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ’ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਿਰਫ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ, ਗੁਰਮੁਖ, ਸੰਤ, ਮਹਾਂ-ਪੁਰਖ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ‘ਆਤਮਿਕ-

ਤਤ ਗਿਆਨ ਦੇ ਬੇਤੇ' ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਹਨ। ਐਸੇ ਗੁਰੂ ਦਵਾਰੇ, ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ, 'ਸਾਧ-ਸੰਗਤ' ਜਾਂ 'ਸਤ-ਸੰਗਤ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ 'ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ' ਢਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ 'ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ' ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ 'ਆਤਮਿਕ-ਗਿਆਨ' ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਸੰਤਾਂ ਮਹਾਂ-ਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਕਾਲ ਹੈ। ਜੋ 'ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ' ਅਸੀਂ ਬਾਹਰੋਂ ਪੜ੍ਹ, ਸੁਣ ਕੇ, ਸਮਝ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ 'ਓਪਰਾ', 'ਅਧੂਰਾ' ਤੇ 'ਉਧਾਰਾ' ਹੈ। 'ਅਸਲੀ ਗਿਆਨ' ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਆਤਮਾ ਵਿਚੋਂ 'ਸਫੁਟਿਤ' ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਤੱਤ-ਗਿਆਨ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

'ਅੰਤਰ ਮੁਖੀ ਅਨੁਭਵੀ ਤਤ' ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਕੋਰੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਕਿਤੋਂ ਦੋ ਚਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਜਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਯਾਦ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੇ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ, ਉਕਤੀਆਂ, ਜੁਗਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ, ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਰੇ ਹਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਭੋਲੀ ਜਨਤਾ ਅਤੇ ਜਗਿਆਸੂ, ਭੰਬਲ-ਭੂਸਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ, ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਸਹੀ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਮਾਰਗ ਤੋਂ ਦੁਰੇਡੇ ਚਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ 'ਓਪਰਾ' 'ਅਧੂਰਾ' 'ਉਧਾਰਾ' ਜਾਂ 'ਜੂਠਾ' ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ, 'ਵਕਤਿਆਂ' ਅਤੇ 'ਸਰੋਤਿਆਂ', ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਧੁਰੋਂ, 'ਅਨੁਭਵੀ ਦੇਸ਼' ਦੇ 'ਆਤਮਿਕ-ਤੱਤ-ਗਿਆਨ' ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪੀ 'ਬੋਲੀ' ਹੈ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਪਕੜ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ। ਇਹ 'ਅਨੁਭਵੀ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ' ਸਿਰਫ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ ਹੋ ਕੇ, ਅਟੁਟ ਸਿਮਰਨ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਨਾਲ, 'ਆਤਮਿਕ ਸੋਮੇ' ਤੋਂ ਹੀ ਸਫੁਟਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ ਆਤਮਿਕ ਖੋਜ ਦੁਆਰਾ, ਅਨੁਭਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ, ਅਸਲੀ ਪੂਰਨ 'ਤੱਤ-ਗਿਆਨ' ਦਾ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੇ।

ਪੁਰਾਣੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਅਤੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ, ਧਰਮਸ਼ਾਲਾਂ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ 'ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਲਜ' ਹੁੰਦੇ

ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ, ਮਹਾਂ-ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਥੋਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਗਿਆਨੀ ਜਾਂ ‘ਗਰੈਜੂਏਟਾਂ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ’, ਸੰਤ, ਮਹਾਂ-ਪੁਰਖ ਬਣ ਕੇ ਨਿਕਲਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਗੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਚੇ-ਸੁਚੇ ‘ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ’ ਦੀ ‘ਛੋਹ’ ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਦਲ ਕੇ, ‘ਜੀਵਨ-ਤੱਤ-ਗਿਆਨ’ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਸਾਡੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ, ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ, ‘ਆਤਮਿਕ-ਤੱਤ-ਗਿਆਨ’ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ, ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਖੋਜ ‘ਓਪਰੀ’, ‘ਅਧੂਰੀ’, ‘ਫੋਕਟ’ ਰਹੇਗੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ‘ਵੀਚਾਰਨਾ’, ‘ਬੁਝਣਾ’, ‘ਜਾਣਨਾ’, ‘ਚੀਨਣਾ’, ‘ਸਿਝਣਾ’, ‘ਖੋਜਣਾ’ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ‘ਅਨੁਭਵੀ’ ਖੇਲ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਦਿਮਾਗੀ ਕਰਤੱਵ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ‘ਤੱਤ-ਅਨੁਭਵੀ-ਗਿਆਨ’ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣੇ ਹੋਣ ਕਾਰਣ, ਜਿਸ ‘ਆਤਮਿਕ ਅਗਿਆਨਤਾ’ ਦੇ ਹਨੇਰ ਵਿਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਮੁਕਤ ਕਰਾਇਆ ਸੀ, ਉਸੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ‘ਹਨੇਰੇ’ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਮੁੜ ਕੇ ਫਸ ਗਏ ਹਾਂ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਧੁਰੋਂ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਆਈ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ ‘ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮਈ’ ਇਲਾਹੀ ‘ਤੱਤ-ਗਿਆਨ’ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਧੁੱਪ ਰੂਪੀ ‘ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਰੂਪੀ ‘ਤੱਤ ਗਿਆਨ’ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਲਈ ‘ਆਤਮਿਕ ਚਾਨਣ’ ਰੂਪੀ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ‘ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰਸੇ’ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ —

ਖਾਵਹਿ ਖਰਚਹਿ ਰਲਿ ਮਿਲਿ ਭਾਈ ॥

ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੈ ਵਧਦੋ ਜਾਈ ॥

(ਪੰਨਾ-186)

ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਇਕੋ-ਇਕ “ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਦੁ ਨਾਮੁ” ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ, ਆਤਮਿਕ ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ‘ਅਮਾਨਤ’ ਵਜੋਂ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਅਸੀਂ ਆਪ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵਰਤਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਇਸ ਮਹਾਨ ਇਲਾਹੀ ‘ਦਾਤ’ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਇਕੀ ਸੁਆਰਥ ਲਈ ਵਰਤ ਕੇ, ਉਲਟਾ ‘ਪਾਪ’ ਕਮਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀਰਘ ਤੇ ਮਹਾਨ ਭੁੱਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਵਜੋਂ ਸਾਡੀ ਵਰਤਮਾਨ ਦੁਖਦਾਈ ਤੇ ਹਾਸੋਹੀਣੀ ਅਧੋਗਤੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ, ਅਜ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਸਮੂਹ ਗਿਆਨੀਆਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਤੇ ਦੀਰਘ ਵੀਚਾਰ ਗੋਚਰ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਪਿਆਰ’, ਪੜਾਇਆ ਜਾ ਸਿਖਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਸਿਰਫ ‘ਛੋਹ’ ਨਾਲ ਹੀ ਸਫੁਟਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (Love is caught not taught)। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਆਤਮਿਕ-ਤਤ-ਗਿਆਨ’ ਦੀ ਭੀ ‘ਤਤ ਗਿਆਨ ਦੇ ਬੇਤੇ’ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਦੀ ਅਨੁਭਵੀ ‘ਛੋਹ’ ਨਾਲ ਹੀ ‘ਆਤਮਿਕ ਜਾਗ’ ਲਗ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ‘ਝਲਕਾਰੇ’ ਵੱਜ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਬਾਬਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ—

ਮਹਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਾਧ ਕਾ ਸੰਗੁ ॥

ਜਿਸੁ ਭੇਟਤ ਲਾਗੈ ਪ੍ਰਭ ਰੰਗੁ ॥ (ਪੰਨਾ- 392-93)

ਕਰਮ ਧਰਮ ਤਤੁ ਗਿਆਨੁ ਸੰਤਾ ਸੰਗੁ ਹੋਇ ॥ (ਪੰਨਾ-521)

ਪੂਰਬ ਕਰਮ ਅੰਕੁਰੁ ਜਬ ਪ੍ਰਗਟੇ ਭੇਟਿਓ ਪੁਰਖੁ ਰਸਿਕ ਬੈਰਾਗੀ ॥

ਮਿਟਿਓ ਅੰਧੇਰੁ ਮਿਲਤ ਹਰਿ ਨਾਨਕ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੀ ਸੋਈ ਜਾਗੀ ॥

(ਪੰਨਾ-204)

ਸੰਤਨ ਪਹਿ ਆਪਿ ਉਧਾਰਣ ਆਇਓ ॥ 1 ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਦਰਸਨ ਭੇਟਤ ਹੋਤ ਪੁਨੀਤਾ ਹਰਿ ਮੰਤੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਓ ॥ ॥

ਕਾਟੇ ਰੋਗ ਭਏ ਮਨ ਨਿਰਮਲ ਹਰਿ ਹਰਿ ਅਉਖਧੁ ਖਾਇਓ ॥ 2 ॥

ਅਸਥਿਤ ਭਏ ਬਸੇ ਸੁਖ ਥਾਨਾ ਬਹੁਰਿ ਨ ਕਤਹੂ ਧਾਇਓ ॥ 3 ॥

ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤਰੇ ਕੁਲ ਲੋਗਾ ਨਾਨਕ ਲਿਪਤ ਨ ਮਾਇਓ ॥ 4 ॥

(ਪੰਨਾ-1299)

ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ ਨਹੀ ਕਛੁ ਘਾਲ ॥

ਦਰਸਨੁ ਭੇਟਤ ਹੋਤ ਨਿਹਾਲ ॥

(ਪੰਨਾ-272)

ਕਮਰ ਧਰਮ ਇਹੁ ਤਤੁ ਗਿਆਨੁ ॥

ਸਾਧਸੰਗਿ ਜਪੀਐ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ॥

(ਪੰਨਾ-866)

